

Agapios Georgiadis – Mustakidis

ISTORIJAT UTVRDJENJA U GORNJEM BRIJANJU

**KONAČNI REZULTATI ARHEOLOŠKIH,
ISTORIOGRAFSKIH I ETIMOLOŠKIH
ISTRAŽIVANJA KAO PRILOG ZA
UBIKACIJU BEDERIANE,
TAVRESIVMA & IVSTINIANA PRIME**

Knjaževac, 2013.

Na osnovu brojnih, autentičnih i relevantnih materijalnih dokaza, koji su rezultat mog neformalnog višedecenijskog istraživanja ovog utvrđenja kao i njegove neposredne okoline (upotrebnih predmeti, orudja, novac, delovi oružja, opreme, i sl., istorijski izuzetno vredni artefakti sa uklesanim tekstom na latinskom i grčkom jeziku, itd.), a uz prospekciju i opservaciju prilično devastiranih ostataka bedema i ostalih arhitekturnih tragova, imam utisak da sam u izvesnoj meri skinuo „naslage zaborava” iz minulih sedamnaest vekova njegovog postojanja.

U prilog ovome na sebi svojstven način govore stari, još uvek validni historiografski prikazi nekolicine onovremenih, (kasnoantičkih i ranovizantijskih), priznatih i uvažanih umova, majstora pisane reči, i ako ta ista dela, tu i tamo, imaju po nešto kontradiktorno, suviše i manje logično.

Tek nakon obimnih arheoloških istraživanja i uvida u relativno dostupne historiografske naznake, kao poželjna dopuna sveukupnom sagledavanju novih momenta i neka vrsta verifikacije rezultata ovog nesvakidašnje zahtevnog angažovanja, etimološka analiza ključnih i nekih manje bitnih pojmova je, takoreći niodkud’, nagovestila neke nove momente, koji su, kao neočekivano interesantni, takodje, obuhvaćeni ovom, uslovno rečeno, prezentacijom rezultata moje arheološke ad hoc aktivnosti.

Identifikacija stacionarnog vojnog logora (kastroma), danas poznatog kao Gornjebrijanjsko Kale, izvršena je delimično na osnovu tekstova hroničara, a značajnije i pouzdano potvrđena uvažavanjem panegirike istoriografa, pravnika i književnika Prokopiusa iz palestinske Cezareje (oko 500.-565.g.), koji je kao

pravni savetnik Justinijanovog vojskovođe Velizara učestvovao u persijskom ratu (527.-531.) i vandalskom ratu u Africi (533.-534.). Sa Justinianovim vojskovođom Solomonom bio je u žiži ratnih zbivanja sve do 536., a zatim ponovo prešao u Velizarov štab u Italiji, odakle su se zajedno vratili 540. god. Sa Velizarom je ponovo otišao u rat protiv Persije. Od 542.g. do kraja života nije odlazio iz Konstantinopolisa.

Po ugledu na antičke istoriografe i Prokopius je iznoseći podatke o Justinianovoj revitalizaciji, izgradnji utvrdjenja i restauraciji carstva pisao sa dosta neodmerene i prenaglašene panegirike, koja iz očekivano skromnih okvira mestimično prelazi u neukusne svere glorifikacije i hiperbolisanja.

U četvrtoj od ukupno sedam knjiga (svezaka) pod naslovom *De aedificiis* (O gradjevinama), kao novoizgradjena u okolini *Naissus*-a nabrojao je 32. utvrdjenja: *Calventia*, *Pharanores*, *Stranbasta*, *Aldanes*, *Barachthestes*, *Sarmates*, *Arsena*, *Brarcedum*, *Eraria*, *Bercadium*, *Sabinibries*, *Timiana*, *Candilar*, *Gurbicum*, *Lautzones*, *Duliales*, *Arsaza*, *Viculea*, *Castellium*, *Gr-offes*, *Garces*, *Pistes*, *Dusmanes*, *Bratzista*, *Holodoris*, *Cassia*, *Grandetum*, *Urbriana*, *Nogeto*, *Mediana*, *Tiuncana*, *Castengium*. Naspram ovoga, kao revitalizovana nabrojao je 7 utvrdjenja: *Hercula*, *Mutzianus*, *Burdopes*, *Calys*, *Millareca*, *Debrera*, *Chasdupara*.

Nakon analize ovog dela teksta, nemoguće je otići se utisku da je izuzetno neuobičajeno Prokopiusovo izostavljanje geografskih odrednica na osnovu kojih bi se mogle identifikovati lokacije ovih utvrdjenja, jer je, smatrajući dovoljnim, samo pomenuo po mnogo čemu neodredjeni pojam *okolina Naissus-a*.

Sumljivi su, a samim tim i indikativni Prokopiusovi razlozi za svrstavanje *Mediane*, koja je, pre svega *sub*

urbium iz perioda vladavine *Flavivs-a Valerivs-a Constantinvs-a I Avg.* u grupu novoizgradjenih utvrdjenja.

Imena utvrdjenja: *Timiana, Urbriana, Mediana, Tiuncana*, obzirom na nastavak *ana* i *iana* ukazuju na to da su u pitanju ekonomsko-stambeni kompleksi zgrada tipa *villa fundus* ili, manje verovatno *villa rustica* u okviru zemljišnog poseda, kad-kad na njegovom rubnom delu, a svakako u blizini nekog od kastruma.

Za materijalni status ratovima oslabljene imperije nelogičan, neshvatljiv i sumnjiv je odnos novoizgradjenih, naspram broja obnovljenih utvrdjenja, pa bi' tome u prilog izrazio nevericu u tačnost ovih podataka jer, subjektivno, imam utisak da je Prokopius na osnovu nečije recenzije obnovljena utvrdjenja imenovao novoizgradjenim, a novoizgradjena obnovljenim.

Utvrdjenje *Gornjebrijanjsko Kale* je *stacionarni vojni logor* koji je postojao i u *kasnoantičkom dobu*, tačnije u vremenu nepodeljenog rimskog carstva, tj. *carstva u kontinuitetu*, sve do *pozno vizantijskog* i delom *post vizantijskog* perioda. Postojanje ovog utvrdjenja u antičkom periodu dokazuju arheološki artefakti nađjeni u kulturološkom sloju karakterističnom za ovaj period. Po Prokopiusovom spisku iz *De aedificiis*-a na kome su pobrojana novoizgradena utvrdjenja i na osnovu u kastrumu pronadjenog manjeg ulomka kamene grede sa fragmentom solidno uočljivog teksta, *Γουρβικο...* uklesanog grčkim alfabetom na jednoj njegovoj strani, zaključujem sa nesumnjivim stepenom verovatnoće da je antički *Gurbikum* (*Gvrbcvm*) isto što i *Gurbikon* (*Γουρβικον*) napisan grčkom transkripcijom uz pridodavanje nedostajućeg slovnog znaka (*ν*) na sačuvani ostatak *Γουρβικο...*, Ovaj kameni

ulomak je najverovatnije solidno očuvani *deo arhitra-va* portika ili portala nekog od objekata.

Vojni logor ili castrvm Gurbicum (Gvrbicvm), tj Gurbikon (*Γουρβικο* /v/- *po ovom ulomku*) je 447. i 461. g. teško nastradao pod naletima varvara, huni i ostrogota. Jedna od njegovih nekoliko revitalizacija je po poznatim historiografskim spisima izvršena 515.g. pred dolazak na presto *Flaviusa Justinusa I.* (*Flavivs Ivstinvs I., 518-527*), rodonačelnika dinastije, kojom prilikom je kastrumu sa brojno nevelikom posadom pridodato preostalo stanovništvo susedne *Bederiane*. Za vladavine potonjeg cara, tj. naslednika dinastije, Justinovog sestrića i usvojenika *Flavius-a Petrus-a Sabatius-a Justinian-usa I.* (*Flavivs Petrvs Sabbativs Ivstinvs I., 527-565.*) dovršena je započeta revitalizacija formiranjem unutarnjeg tetragonalnog bedema sa četiri kule u obliku latiničnog slova **U** i spoljnog, kojim je obuhvaćeno podgradje, a koji je zbog konfiguracije terena po formi poligonalno-izohiptičan.

Nakon dogradnje i saniranja razrušenih objekata kao i u slučaju *Bederiane*, pridodato je stanovništvo Justinianovog rodnog mesta *Taurezijum-a* (*Tavresivm*).

Njegove ostatke sam identifikovao na rubnim delovima obližnjeg aluvijalnog platoa čijom levom stranom u odnosu na sliv protiče rečica *Krušica*, po čijem imenu je cela oblast poznata. Na osnovu ulomka tabule sa osam reda teksta na latinskom, koju sam pronašao 2007.god., (pogledaj prethodne tekstove autora), vojni logor Gurbikum (ili Gurbikon, svejedno) je preimenovan u *PIRUS MINORUM* (*PYRVS MINORVM*), što prevedeno s latinskog znači *MANJA KRUSKA*. Očigledno da je Justinian kao osvedočeni lokal-patriota, na taj način želeo da od zaborava otrgne ime prethodne lokacije *Taurezijuma* (aluvijalni plato *Krušica*).

Posle svega, mogu reći, da se na osnovu ovog, nakon više od deset decenija nagadjanja, nadmudrivanja i nametanja mišljenja pozivanjem na površne i nedorečene stavove nekih uvaženih ličnosti iz arheoloških, istorijskih i naučnih svera, može s razlogom govoriti o ubikaciji *Bederiane, Taurezijuma & Justiniana Prime.*

1453. god. nakon razaranja Konstantinopolisa i pada Istočnog carstva pod naletom poludivljih i kulturološki neartikulisanih hordi osmanlija, sva utvrđenja u Srbiji kao i na ostalim teritorijama koje su zaposeli ovi destruktivni osvajači dobijaju univerzalno ime *Kale*. Vrlo je verovatno, (uz druge, manje-više bitne okolnosti) da je i to jedan od razloga zbog koga su mnoga imena manjih i manje značajnih utvrđenja za sva vremena zaboravljena.

Obzirom na to da je u spisku novoizgrađenih utvrđenja jedno od njih imenovano kao *Urbriana*, imam utisak da je Prokopius prepisujući isti načinio grešku izostavivši slovni znak *G*, tako da je etimom *Gurb*, preinačen u *Urb*, što samo potencira sumnju u pouzdanost *De aedificiis*-om pobrojanih činjenica, a konačno, čini neophodnom potrebu za radikalnom promenom pristupa ovom segmentu njegove historiografske panegirike. Ovo, naravno, na osnovu indicija i etimoloških naznaka, nameće nužnim dodatno arheološko angažovanje u svrhu potrage za *Urbrianom*.

S tim u vezi, imam u vidu moguću lokaciju na kojoj su uočeni ostaci temelja zgrada iz kasnoantičkog i ranovizantijskog perioda, gde su, inače, vrlo česti nalazi novca, ostataka orudja, oružja, opreme itd.

Obzirom na ustaljenu praksu tog vremena, ime *Gurbriana* ili *Urbriana* je, nesumnjivo, nastalo od imena kastruma kome je na izvestan način „pripadala” kao

njemu najbliži ekonomski posed, tzv. *villa fundus*. Ovakve naseobine su najčešće utvrđivane skromnim suhozidnim bedemima, što samo govori u prilog tome da je apsurdno očekivati otkrivanje njihovih ostataka. U konkretnom slučaju, pretpostavljena lokacija *Gurbriane* je na rastojanju od *1,25 rimske milje* od kastruma i na antropomorfnom tlu, koje je kao plodna i podesna površina pod konstantnom ratarskom obradom, tako da je jedina moguća, istovremeno i opravdana arheološka aktivnost svedena na običnu prospekciju i eventualnu analizu pedoloških svojstava jednog dela terena u njenom sastavu. Ovaj deo terena je na samom rubu poljoprivrednog kompleksa, (po pretpostavci nekadašnjeg *horreum-a*), urastao u šiblje, jer u novijim vremenima, vrlo verovatno da nikad nije bio u kontinuitetu ili znatnije tretiran poljoprivrednom mehanizacijom. Zašto je to tako, nije mi poznato, jer, u minulom vremenskom periodu koji obuhvata moje arheološke aktivnosti, pa sve do ovog trenutka, ovaj lokalitet je za mene imao sporadični karakter.

Valjalo bi napomenuti da postoji još jedna etimološka relacija, koja u suštini ništa bitno ne menja, osim što neka pojašnjenja u vezi s njom isključuju mogućnost manipulacije, jer je nekome upravo ona poslužila za kreiranje, a zatim i publikovanje navodno izvornog imena kastruma. U pitanju je toponim *Gurgac*, koji se odnosi na aluvijalnu zaravan sa istočne i severo istočne strane brda na čijoj najdominantnijoj koti je utvrđenje. Ova izvanredno plodna zaravan je u suštini priobalje Puste reke jer se prostire duž njene leve i desne strane. Najverovatnije da je u antičkom i vizantijskom periodu ovog kastruma uz već pomenuti kompleks sa pretpostavljenom lokacijom *ville fundus* i sama eksploatisana kao *horeum* (lat. *horrevm*).

Zamenom slova a u imenu toponima slovom e, autor izmišljenog imena je načinio pojam *Gurgec*, a zatim ovu kreaciju podturio *Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture* kao kukavičje jaje. Za čudo, ova uvažena institucija je za račun svog renomea ovo novosklepano ime uvrstila u spisak arheolških nalazišta i ako se kao nakazno i neargumentovano ni po kojoj osnovi ne može smatrati imenom ovog ili ma kog drugog utvrdjenja unutar današnje teritorije Srbije.

Da su kastrumu od uvek gravitirali kvalitetni ekonomski posedi, zahvaljujući kojima je bio upućen na podsticanje ratarske proizvodnje, ukazuju ulomci većeg broja pitosa koje sam kao razbacane zatekao nedavno uz severoistočni deo njegovog unutarnjeg bedema, verovatno na mestu većeg spremišta za odlaganje žita i sličnih ratarskih proizvoda (*horrea*). Ove ulomke su kao „bezvredne“ nakon prekopavanja za sobom ostavili pohlepni i neuki tragači za zlatom.

Bez namere da minimiziram vrednost Prokopiusove istoriografske zaostavštine, time što sam iz analitičkih razloga opravdano potencirao nekoliko dobro uočljivih propusta, nelogičnosti i nedoslednosti, koji, obično, nisu odlika dobrog istoriografa ili hroničara, imam moralnu obavezu da, i pored toga, uzimajući u obzir njegovo celokupno delo, ukažem na činjenicu da je Prokopius, ako je verovati biografskim podacima, nakon učešća na ratištima u ulozi vojnog i pravnog savetnika Justinijanovih vojskovođa Velizara i Solomona, ostatak života proveo u Konstantinopolisu, zaokupljen pisanjem svojih istoriografskih dela.

Vrlo je verovatno da nije imao skoro nikakvog verodostojnog i neposrednog uvida u faktičko stanje na teritoriji imperije, već je, izgleda, slepo verovao prezentovanim podacima, uz one koju su mu bili dostupni u

„istorijskim depoima" prestonice kao kakva-takva arhivska gradja. Medjutim, sve ovo možda i nije slučajno, već samo jedan od načina izražavanja njegovog nezadovoljstva Justinianovim carskim odlukama, poput onog manifestovanog u njegovoj posthumno objavljenoj knjizi *Tajna istorija (Historia Arcana)*.

U ostalom, davno je uočena Prokopiusova opsesivna averzija prema caru, koja sa dozom cinizma, mestimično, poprma elementarne oblike patološke mržnje.

PRIKAZ ČINJENICA RELEVANTNIH ZA UBIKACIJU STACIONARNOG VOJNOG LOGORA I POMENUTIH CIVILNIH NASEOBINA

GURBIKUM (*lat. GVRBICVM*)

Kastrum pod ovim imenom se pominje u Prokopiusovoj četvrtoj knjizi *De aedificiis* kao jedno od 32 utvrđenja koja je obnovio Justinian I. Da je u ovom, konkretnom slučaju u pitanju utvrđenje koje je danas poznato kao *GORNJEBRIJANJSKO KALE*, *dokaz je fragment kamenog arhitrava sa delom teksta Γουρβικο...*, kome nedostaje slovni znak *ν* (grčko **ni**), jer sa pridodatim nedostajućim delom glasi *Γουρβικον* (Gurbikon). Gurbikon je, ustvari, grčka modifikacija latinskog imena Gurbikum. Ovaj vojni logor je oformljen krajem trećeg ili početkom četvrtog veka.

GURBIKON (*grčki Γουρβικον*)

Gurbikon je grčka varijanta latinskog imena Gurbikum. Dokaz ovome je već pomenuti *fragment arhitrava*. Ovo ime vojnog logora je najverovatnije nastalo nakon podele Imperije 395.g. na Istočno i Zapadno carstvo, a u upotrebi je od svog nastanka do preimenovanja kastruma početkom šestog veka. Nije poznato da li su oba imena bila paralelno u upotrebi.

PIRUS MINORUM (lat. *PYRVS MINORVM*)

Vojni logor Gurbikum ili Gurbikon je početkom šestog veka, nakon revitalizacije, ukazom Justiniana I. preimenovan u *PIRUS MINORUM*, što je kao nepoznanica konstatovano s otkrićem ulomka tabule na kojoj je pomenut pod ovim imenom. Nije poznato da li je ovo, hronološki treće ime, ostalo u upotrebi sve do pada Istočnog carstva 1453. g. pod naletom osmanlija.

TAUREZIUM (lat. *TAVRESIVM*)

Taurezium je po Prokopiusovoj istoriografiji i istoriografskim osvrtima ranovizantijskih hroničara i istoriografa mesto rođenja Justiniana I. Na osnovu tih opisa nalazilo se u blizini Bederiane, rodnog mesta Justina I. osnivača dinastije, a takoreći, na domak tada buduće Justiniana Prime. Taurezium i Bederiana su početkom šestog veka kao civilna naselja u *sub castrum* poziciji u odnosu na stacionarni vojni logor Gurbikum, tj. Gurbikon, njemu prisajedinjena nakon obimnije restauracije i dogradnje. Možda je to razlog zbog koga neki istoriografi Bederianu i Taurezijum smatraju neodvojivom celinom, tj. istim kastrumom, što, istini za volju, posle svega i jesu.

Dokaz ovome je ulomak tabule sa osam nepotpunih redova teksta na latinskom, gde se Taurezijum pominje kao prisajedinjen kastrumu *PIRUS MINORUM*.

PIRUS MINORUM (*MANJA KRUŠKA*) je novo ime ovog kastruma koje je dobio po dekretu Justiniana I.

BEDERIANA (lat. *BEDERIANA*)

Bederiana je mesto rođenja osnivača dinastije *Flavivs-a Ivstinvs-a I.*, koje je kao i Taurezium pridodato stacionarnom vojnom logoru Gurbikum ili Gurbikon.

Dokaz ovome je činjenica da je uz Prokopiusa pomi-

nje još nekolicina historiografa kao objedinjenu sa Tau reziomom ili kao kastrum kojim su oba mesta objedinjena.

TETRAPIRGIA I TETRABURGIAN

Sporadična imena po kojima je u jednom kraćem vremenskom periodu pominjan kastrum, najviše zbog tetragonalne forme i četiri dominantne kule. Mnogi ranovizantijski historiografi kao i sam Prokopius ga pominju po jednom ili drugom imenu, koje vezuju za opise Taureziума ili Bederiane. Nema podataka da su ova imena bila u upotrebi nakon prve polovine sedmog veka.

URBRIANA (lat. VRBRIANA)

Osim indicija, većeg broja slučajno ili pretragom nadjenih arheoloških predmeta i nekih uočenih etimoloških relacijacija, ništa konkretnije ne inicira potrebu za ozbiljnijim traganjem u svrhu ubikacije Urbriane.

]

CITAT IZ PROKOPIUSOVOG DE AEDIFICIIS-a

Negde na teritoriji evropskih Dardanaca, koji žive iza granice Dačana, u neposrednoj blizini kastruma Bederiana, nalazi se selo Taurezium. Tu je rođen car i osnivač svetskog carstva Justinian. Utvrdivši vanredno brzo ovo selo zidom u obliku četvorougla načini kastel sa četiri kule Tetrapyrgia (ili Tetraburgian po nekim prevodima), tako ga i nazvavši. Pored samog tog mesta sagradio je divnu varoš koju zatim nazva Justiniana Prima, što na latinskom jeziku znači Prva odužujući se na taj način svojoj majci.

...Sazidavši vodovod učini da grad neprekidno obiluje nepresušnom vodom i mnogo drugih znamenitih i pomena dostojnih gradjevina sagradio je osnivač gr-

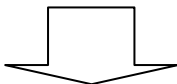
ada. Nije malo pobrojati sve hramove Božje, nemoguće je opisati sve zgrade za nadležstva, veličinu tremova, lepotu trgova, česme, ulice, kupatila...

...Beše to mnogoljudan veliki grad, u svakom pogledu napredan i dostijan da bude metropola cele oblasti, jer je toliko veliko značenje dosegao. Pored toga, odabran je za arhiepiskopsko sedište Ilirika, pošto su ostali gradovi u svemu zaostajali za njim. Na taj način on je caru uzvratio slavu.

HRONOLOŠKI PRIKAZ ISTORIJSKI REGISTROVANIH IMENA UTVRDJENJA U GORNJEM BRIJANJU

Početak četvrtog veka oformljeno kao *stacionarni vojni logor*

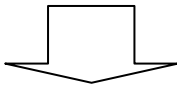
GVRBICVM
(GURBIKUM)

Od početka petog veka pominje se kao

Γουρβικον
(GURBIKON),

što je ustvari *grčka varijanta* lat. imena GVRBICVM

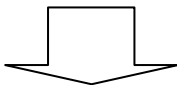

Nakon izvršene revitalizacije (515.-535.g.) i prisajedinjenja civilnih naselja *Bederiana* i *Taurezium* dobija novo ime

PYRVS MINORVM
(PIRUS MINORUM)

Zbog tetragonalne forme i četiri dominantne kule, do druge polovine sedmog veka pominje se po sporadičnim imenima

Tetrapirgia i **Tetraburgian**

Od pada Istočnog carstva 1453. god. poznat je po turcizmu

KALE

**ETIMOLOŠKE ANALIZE NAZIVA KASTRUMA
I CIVILNIH NASEOBINA U SUB CASTRUM POZICIJI
KOJE UKAZUJU NA MOGUĆNOST NASTANKA
IMENA SELA BRIJANJE**

BEDERIANA | BEDERIANE | **BRIJANJE**

TETRABURGIAN | BURJAN | BURJANE | **BRIJANJE**

(G)URBRIANA | URBRIANA | BRIANA | **BRIJANJE**

]

Višedecenijsko istraživanje lokaliteta *Gornjebrijanjsko Kastle* je okončano, pre svega, na osnovu poznatih i u literaturi dostupnih činjenica iz dela antičkih i ranovizantijskih historiografa i hroničara, kao i uz uvažavanje etimoloških analiza relevantnih pojmova koji su ovim istraživanjem pomenuti, a najviše, na osnovu rezultata pretrage terena, zahvaljujući kojoj je formiran neophodan broj ključnih i istorijski vrednih arheoloških artefakata - materijalnih dokaza.

Činjenica da je etimom *gur*, tj. *gurb* iz prvobitnog imena stacionarnog vojnog logora (*GURBIKUM*) uočen u njegovom helenizovanom, hronološki drugom nazivu (*GURBIKON*), a zatim u nazivu jednog dela nekadašnjeg horeuma - danas toponima (*GURGAC*), kao i u nazivu pretpostavljene *ville fundus* (*GURBRIANA* ili *URBRIANA*) sa drugog dela horeuma, verovatno nije slučajna, tako da se, po toj analogiji, pojmovi *GURBIKUM*, *GURBIKON*, *GURGAC*, *GURBRIANA* ili *URBRIANA*, obzirom na uzročno - posledičnu vezu, ni po kojoj osnovi se ne mogu tretirati izdvojeno, kao uzgredna i zanemarljiva koincidencija.

Sve što čitaocu teksta *ISTORIJAT UTVRDJENJA U GORNJEM BRIJANJU* nije dovoljno jasno jer nije detaljno opisano, nalazi se u prethodnim tekstovima (*PUSTA REKA (PODGORA)* i *ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA NA TERITORIJI GORNJEG BRIJANJA*), koji se nalaze na sajtu *Udruženja Pustorečana - Niš*.

Autor

Agapios Georgiadis – Mustakidis
ag.mustakidis@gmail.com